

МАГІЛЁЎСКИ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ ІМЯ А.А.КУЛЯШОВА

На правах рукапісу

УДК 370.153:372.219

ЗАЙЦАВА Лілія Генадзьеўна

**ФАРМІРАВАННЕ НАЦЫЯНАЛЬнай
САМАСВЯДОМАСЦІ МАЛОДШЫХ ПАДЛЕТКАЎ
У ПРАЦЭСЕ ЎЗАЕМАДЗЕЯННЯ
ШКОЛЫ І СЯМ'І**

13.00.01 – агульная педагогіка

Дысертацыя на атрыманне вучонай ступені
кандыдата педагогічных навук

Навуковы кіраўнік –
кандыдат педагогічных навук,
прафесар Я.І.СЯРМЯЖКА

Магілёў, 2000

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ	3
АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ	6
ГЛАВА 1. ТЭАРЭТЫЧНЫЯ АСНОВЫ ФАРМІРАВАННЯ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ МАЛОДШЫХ ПАДЛЕТКАЎ ...	12
1.1. Нацыянальная самасвядомасць: сутнасць і структура. Асноўныя этапы станаўлення нацыянальнай самасвядомасці беларусаў	12
1.2. Тэарэтычныя асновы ўзаемадзеяння школы і сям’і ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў	28
1.3. Фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў як аб’ект узаемадзеяння школы і сям’і	43
Вывады па першай главе	59
ГЛАВА 2. УЗАЕМАДЗЕЯННЕ ШКОЛЫ І СЯМ’І Ў ПРАЦЭСЕ ФАРМІРАВАННЯ НАЦЫЯНАЛЬнай САМАСВЯДОМАСЦІ МАЛОДШЫХ ПАДЛЕТКАЎ	61
2.1. Арганізацыйна-функцыянальны аспект узаемадзеяння школы і сям’і ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці	61
2.2. Змястоўны аспект узаемадзеяння школы і сям’і ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў	72
2.3. Педагагічныя ўмовы эфектыўнасці фарміравання нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў	92
Вывады па другой главе	101
ЗАКЛЮЧЭННЕ	103
СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ	106

УВОДЗІНЫ

Развіццё эканамічных, палітычных працэсаў у нашай дзяржаве ў апошнія гады характарызуецца глыбокімі сацыяльнымі зменамі і пераўтварэннямі ва ўсіх сферах жыццядзейнасці, крызісам каштоўнасцей і ідэалаў, пошукамі новых жыццёвых установак. Разам з тым беларускі народ атрымаў гістарычную магчымасць самому вызначаць сваю будучыню, свае нацыянальныя інтарэсы.

Ва ўмовах станаўлення і развіцця незалежнасці дзяржавы, працэсаў нацыянальнага адраджэння ў найбольш цяжкім становішчы апынуліся падлеткі і моладзь. Вынікі змяненняў, якія адбываюцца ў грамадстве, пакінулі свой адбітак на свядомасці моладзі, на адносінах яе да нацыянальнай гісторыі і культуры, авалоданні роднай мовай, прыняцці народных традыцый, сувязях паміж пакаленнямі і г.д. Разам з тым асаблівасці грамадскага развіцця аказалі значны ўплыў і на працэс выхавання ўвогуле. Гэта, у сваю чаргу, выклікае неабходнасць перагледзець падыходы да разумення сутнасці працэсу выхавання моладзі, аднаўлення яго зместу. Сёння педагогіка яшчэ не можа даць вычарпальны адказ на ўсе тыя вострыя пытанні, якія паставіў час. Але вопыт і практыка падказваюць вядучыя напрамкі аднаўлення зместу выхавання падростаючага пакалення, сярод якіх патрыятычнае выхаванне, што, у сваю чаргу, выклікае патрэбнасць фарміравання ў школьнікаў нацыянальнай самасвядомасці.

Нацыянальная самасвядомасць нараджаецца і фарміруецца ў нетрах кожнай канкрэтнай нацыі, пазнаецца з ранняга дзяцінства і развіваецца на працягу ўсяго жыцця. Яна звязана з пачуццём любові да бацькоў, родных, дзяцей, зямлі, на якой нарадзіўся і вырас, роднай прыроды, культуры, традыцый, – а гэта тое, без чаго немагчыма стаць сапраўдным грамадзянінам. Узровень яе фарміраванасці ў многім дазваляе вызначыць прагрэс краіны і нацыі ў цэлым.

Фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці як адной з асноўных прыкмет пэўнай супольнасці прадугледжвае разуменне светапогляду і душы народа, яго гістарычнай спадчыны і традыцый, дзякуючы чаму адкрываюцца шляхі ўваходжання ў агульначалавечую культуру, актывізуецца пазнанне агульначалавечых каштоўнасцей, фарміруюцца паважлівыя адносіны да народаў свету. У сувязі з гэтым для арганізацыі працэсу выхавання застаецца важным устанаўленне сувязей паміж сучаснай сістэмай выхавання і прагрэсіўнымі ідэямі мінулага, апора на нацыянальную гісторыю і культуру.

Выхаванне падростаючага пакалення як грамадзян Беларусі, прадстаўнікоў сваёй нацыі і зямной цывілізацыі ў многім будзе залежыць ад скаардынаванасці і цэласнага ўздзеяння шэрагу грамадскіх і дзяржаўных інстытутаў [81, 129]. Сярод іх вядучая роля належыць школе, як асноўнаму носьбіту інфармацыі аб сваім народзе. Яна не можа існаваць па-за тым асяроддзем, па-за тымі традыцыямі, асаблівасцямі побыту, зносін, у якіх жывуць вучні, што, у сваю чаргу дыктуе неабходнасць аднаўлення этнакультурных, этнасацыяльных функцый школы. вяртанне ёй сапраўды нацыянальнага характару.

Але не толькі школа аказвае ўплыў на фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці падростаючага пакалення. Немалаважнае, а ў шэрагу выпадкаў выключнае, значэнне мае сям'я. Яна выступае першаснай ячэйкай самарэалізацыі народа. Многія грамадскія адносіны, асабліва нацыянальныя, рэгулююцца праз сям'ю [132, 52]. Для нацыі гэты сацыяльны інстытут выступае каналам, праз які адбываецца перадача яе культурных і маральных каштоўнасцей будучым пакаленням. Пакаленні мяняюцца, але лепшыя традыцыі народа застаюцца і атрымліваюць сваё далейшае развіццё, і ў першую чаргу дзякуючы таму працэсу зносін, які адбываецца ў сямейным асяроддзі паміж старэйшымі і малодшымі.

У той жа час высокі ўзровень сфарміраванасці нацыянальнай самасвядомасці асобы можа быць дасягнуты толькі тады, калі мы маем цэласнае ўяўленне аб дадзеным працэсе. Такое меркаванне, у прыватнасці, вызначае перспектыўнасць праблемы і выклікае неабходнасць даследавання да гэтага часу нявывучаных або малавывучаных пытанняў, актуалізаваных сацыяльнай практыкай. І сярод іх – пытанне аб адзінстве сям'і і дзяржаўных інстытутаў у фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці вучняў, у сувязі з чым узнікае неабходнасць вызначэння ўласна педагогічнага аспекту праблемы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці падлеткаў і моладзі.

У філасофскай, этнаграфічнай, гістарычнай літаратуры знайшлі сваё адлюстраванне важныя тэарэтыка-метадалагічныя пытанні зместу, фарміравання нацыянальнай самасвядомасці і свядомасці; суадносін этнічнай і нацыянальнай самасвядомасці; пытанні нацыянальнай мовы і нацыянальнай самасвядомасці і інш. (Ю.У.Брамлей, А.Ф.Дашдаміраў, Л.М.Дробіжава, В.І.Казлоў, С.А.Токараў, М.М.Чабаксараў, А.М.Цяцерыч і інш.). Шэраг работ прысвечаны праблеме нацыянальнай самасвядомасці беларусаў (Л.М.Лыч, А.І.Мальдзіс, Т.М.Мікуліч, В.А.Салееў, П.У.Церашковіч, І.У.Чаквін, Н.С.Шпак і інш.).

Аднак назапашаны тэарэтычны матэрыял доўгі час практычна не выкарыстоўваўся педагогічнай навукай. Сучасныя ж праблемы выхавання патрабуюць тэарэтычна абгрунтаванай арганізацыі працэсу фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, і ў першую чаргу падлеткаў і моладзі. Гэтым выклікана з'яўленне ў апошні час шэрагу педагогічных даследаванняў, дзе

разглядаюцца асобныя аспекты вывучаемай намі праблемы: асаблівасці і шляхі фарміравання нацыянальнай самасвядомасці старэйшых школьнікаў (Л.А.Альшэўская); асаблівасці фарміравання нацыянальнай самасвядомасці дашкольнікаў (Л.М.Варанецкая): фарміравання нацыянальнай самасвядомасці будучых педагогаў (А.А.Грымаць, А.А.Міхневіч, Н.К.Катовіч).

Даследаванне ўзнятай праблемы праз прызму ўзроставай дынамікі дае магчымасць глыбей пазнаць яе сутнасць. І.С.Кон, у прыватнасці, адзначаў, што любы ўзрост мае свае асаблівасці. Але зразумець іх можна будзе толькі ў супастаўленні з іншымі ўзроставымі перыядамі [95, 104]. Таму важнае значэнне мае разгляд асаблівасцей працэсу фарміравання нацыянальнай самасвядомасці ў дзяцей падлеткавага ўзросту.

Падлеткавы ўзрост займае важнае месца ў агульным працэсе становлення чалавека як асобы, калі на аснове якасна новага характару, структуры і складу дзейнасці школьніка закладваюцца асновы свядомых паводзін, вызначаецца агульная накіраванасць у фарміраванні маральных уяўленняў і сацыяльных устаноў. Гэта ўзрост дапытлівага розуму, імкнення да пазнання, бурнай актыўнасці, ініцыятыўнасці, імкнення да дзейнасці.

Дадзены перыяд іншы раз называюць узростам “другога нараджэння асобы”. Тут многія вытокі, пачатак усяго далейшага жыцця. Узрост, такі ранімы, зменлівы, аказваецца больш, чым іншыя, залежны ад рэальнасці навакольнага сацыяльнага жыцця, таму што падлетак упершыню адкрывае яго для сябе. На месцы акружэння, якое існуе для дзіцяці, для падлетка ўзнікае вялізны свет. Сёння ён складаны, як ніколі [47, 435].

Падлеткавы ўзрост – як перыяд інтэнсіўнага фарміравання светапогляду і маральна-эстэтычнай сферы асобы – мы разглядаем як найбольш сензітыўны для авалодання нацыянальнымі каштоўнасцямі, што складаюць аснову фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, патрыятычных пачуццяў школьнікаў.

Зыходзячы з псіхалагічных асаблівасцей дадзенага ўзросту, найбольш значнымі і даступнымі для малодшых падлеткаў мы лічым такія нацыянальныя культурна-гістарычныя каштоўнасці, як творы вуснай народнай творчасці (казкі, прыказкі і прымаўкі, легенды); народныя гульні, песні, танцы; традыцыі, абрады; музычныя народныя інструменты; значныя гістарычныя падзеі. Яны адлюстроўваюць ацэнку з’яў этнічнага асяроддзя, з’яўляюцца маральнымі арыенцірамі кожнага народа. Уключэнне іх у змест вучэбна-выхаваўчага працэсу значна актывізуе апошні; садзейнічае ўзбагачэнню духоўнага свету школьніка і абуджае гонар за сваю Радзіму і за свой народ. Усё вышэйсказанае стала падставой для распрацоўкі тэмы даследавання.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Актуальнасць даследавання вызначаецца грамадскай патрэбнасцю ў якасным пераўтварэнні адукацыйна-выхаваўчай сістэмы ў рэспубліцы, асновай якога павінна стаць нацыянальная гісторыя і культура; у стварэнні сістэмы, якая накіравана на выхаванне новых пакаленняў сапраўднымі грамадзянамі сваёй Айчыны, фарміраванне ў іх лепшых рысаў нацыянальнага характару, нацыянальнай самасвядомасці.

За шматвяковую гісторыю свайго існавання беларускі народ стварыў мноства культурных, духоўных і матэрыяльных каштоўнасцей, якія патрэбны сёння нашчадкам. Аднак сфера іх існавання паступова звужаецца, і ў першую чаргу за кошт скарачэння колькасці сельскага насельніцтва – галоўнага носьбіта традыцый культуры. Так, па даных сацыяльнага абследавання 1986 г. кожны другі гараджанін нарадзіўся ў вёсцы: За 1965-1970 гг. колькасць сельскага насельніцтва рэспублікі зменшылася на 8,2%; за 1970-1975 гг. – на 8,9%; за 1975-1980 гг. – на 9,7%; за 1980-1985 гг. – на 10,1%. Сярод тых, хто прыбыў у горад з сельскай мясцовасці, каля 80% складаюць беларусы [20, 134]. Менавіта таму даследаванне феномена нацыянальнай самасвядомасці ва ўмовах гарадскога асяроддзя, распрацоўка шляхоў яго фарміравання ўяўляе навуковую цікавасць і практычную значнасць.

Актуальнасць праблемы даследавання тлумачыцца тым, што яно непасрэдна звязана з цэласным працэсам фарміравання асобы, у прыватнасці асобы вучня. Носьбітам нацыянальнай самасвядомасці з'яўляецца не толькі нацыя, але і канкрэтная асоба. Узрастанне ролі апошняй у сучасным грамадстве патрабуе больш глыбокага і грунтоўнага вывучэння асаблівасцей як нацыянальных утварэнняў, так і саміх прадстаўнікоў гэтых утварэнняў, спецыфічных асаблівасцей іх быту, псіхалогіі, духоўнай культуры. Веды аб уплыве нацыянальных звычаяў, традыцый, абрадаў на паводзіны, актыўнасць сацыяльнага суб'екта пашыраюць кола пытанняў, якія закранаюць рэальныя ўмовы і тэндэнцыі фарміравання асобы, выяўляюць новыя аспекты ўзрастання яе ролі ў развіцці грамадства.

На стадыі навучання ў сярэдняй школе працэс фарміравання асобы забывае мэтанакіраваны характар, такім жа характарам вызначаецца і фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці, патрыятычных пачуццяў, якія абавязваюцца ў першую чаргу на працэсы навучання і выхавання. Разам з тым трэба заўважыць, што сфарміраваць трывалыя пачуцці, веды пра мінулае і сучаснае свайго народа толькі асобнымі ўрокамі ці выхаваўчымі мерапрыемствамі, зват самымі цікавымі, немагчыма. Неабходна сістэма ў рабоце, якая б аб'ядноўвала ў адзінае цэлае вучэбны працэс і пазакласную дзейнасць вучняў.

З гэтага пункту гледжання дадзеная работа адлюстроўвае адзін з падыходаў да распрацоўкі сістэмы ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці школьнікаў праз узаемадзеянне школы і сям'і.

Значымасць узнятай праблемы ўзмацняецца наяўнасцю супярэчнасці паміж асвятленнем пытанняў нацыянальнай самасвядомасці ў чыста тэарэтычным аспекце і арганізацыяй практычнай работы па яе фарміраванні.

Пытаннем нацыянальнай самасвядомасці прысвечана вялікая колькасць навуковых даследаванняў па філасофіі, этнаграфіі, гісторыі, сацыялогіі, псіхалогіі, педагогіцы. Значны ўклад у даследаванні праблемы ўнеслі філосафы Ю.В.Аруцюнян, І.С.Кон, У.М.Конан, К.Н.Хабібулін і інш. У гістарычным аспекце праблему разглядалі Ю.У.Брамлей, В.І.Казлоў, П.І.Кушнер, Л.М.Лыч, Б.Ф.Поршнеў, І.І.Пацехін.

Асаблівую важнасць для вызначанай намі тэмы маюць даследаванні па пытаннях узаемасувязі нацыі і асобы (А.Ф.Дашдаміраў, Р.Я.Мірскі, Б.А.Шуваляў): узаемасувязі нацыі і сям'і (Р.Ачылава, Ю.У.Брамлей, О.В.Мухаметбердыеў); выхавання дзяцей у сям'і, узаемадзеяння школы, сям'і і грамадскасці ў выхаваўчым працэсе, павышэння педагогічнай культуры бацькоў (У.Ф.Валадзько, Л.Ц.Вахоўскі, І.В.Грабеннікаў, В.Р.Сянько, Я.І.Сярмяжка, І.Ф.Харламаў, В.У.Чэчат).

Трэба таксама зазначыць, што фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці як навуковая праблема генетычна звязана са станаўленнем і развіццём самасвядомасці. Таму для асэнсавання шэрагу яе аспектаў важнае значэнне набываюць распрацоўкі псіхалагаў Б.Г.Ананьева, Л.І.Бажовіч, Л.С.Выгоцкага, А.Н.Лявонцьева, С.Л.Рубінштэйна, І.І.Часнаковай, Б.Д.Эльконіна і інш. Яны разглядаюць самасвядомасць як унутраную аснову асобы, якая ў значнай ступені вызначае ўзровень яе развіцця. У шэрагу прац названых аўтараў яскрава адлюстроўваюцца асноўныя рысы станаўлення самасвядомасці, што ў сваю чаргу дапамагае зразумець узроставую спецыфіку нацыянальнай самасвядомасці.

Распрацоўку праблемы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці падрастаючага пакалення нельга весці ў адрыве ад пытанняў вывучэння вопыту народнага выхавання (Г.Н.Волкаў, А.А.Грымаць, А.Э.Ізмайлаў, Я.І. Сярмяжка, Л.Хрыстова). Зараз, калі асабліва абвастрылася цікавасць да чалавека, да перабудовы яго жыцця, да лёсу краіны, да яе будучага – дзяцей, зварот да народнай спадчыны ўяўляецца справай неабходнай і важнай.

Актуальнасць даследавання вызначаецца і тым, што ў педагогічнай навуцы праблема фарміравання нацыянальнай самасвядомасці школьнікаў Рэспублікі Беларусь яшчэ не атрымала дастатковага вырашэння, хаця першыя крокі ў гэтым напрамку ўжо зроблены. Улічваючы недастатковую распрацаванасць пытанняў, звязаных з вышэйназванай праблемай як у адносінах да

школы, так і сям'і, і зыходзячы з асноўных мэт і задач, якія стаяць перад нацыянальнай сістэмай адукацыі і выхавання, а таксама актуальнасці праблемы, яе сацыяльна-педагагічнай значнасці, тэмай нашага даследавання мы абралі "Фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў у працэсе ўзаемадзеяння школы і сям'і".

Сувязь работы з навуковымі праграмамі, тэмамі. Даследаванне адлюстроўвае асноўныя ідэі, палажэнні "Канцэпцыі выхавання ў нацыянальнай школе Беларусі", "Канцэпцыі адукацыі і выхавання ў Рэспубліцы Беларусь" і звязана з агульным навуковым напрамкам работы кафедры педагогікі Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова, якая займаецца распрацоўкай тэмы "Змест педагагічнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь".

Аўтар таксама прыняла ўдзел у распрацоўцы "Праграмы развіцця сістэмы адукацыі Магілёўскай вобласці на 1998-2000 гг."

Мэта даследавання – тэарэтычнае абгрунтаванне і распрацоўка эфектыўнай сістэмы выхаваўчай работы, накіраванай на фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў у працэсе ўзаемадзеяння школы і сям'і.

Дадзеная мэта даследавання канкрэтызавалася ў наступных **задачах**:

- прааналізаваць стан распрацоўкі праблемы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, прадстаўлены ў навуковых публікацыях;
- раскрыць тэарэтычныя асновы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў;
- вызначыць асноўныя напрамкі, змест і формы ўзаемадзеяння школы і сям'і ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў;
- вызначыць і эксперыментальна праверыць педагагічныя ўмовы павышэння эфектыўнасці фарміравання нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў;
- распрацаваць метадычныя рэкамендацыі па аптымізацыі даследуемага працэсу.

Аб'ект даследавання – нацыянальная самасвядомасць малодшых падлеткаў.

Прадмет даследавання – працэс узаемадзеяння школы і сям'і ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў ва ўмовах гарадской агульнаадукацыйнай школы.

Гіпотэза даследавання ўтрымлівае наступнае палажэнне: калі арганізацыя ўзаемадзеяння школы і сям'і набывае мэтанакіраваны і кіруемы характар, калі ў педагагічную практыку школы і сям'і ўводзіцца дадатковы інтэгрэтыўны комплекс мераў, якія садзейнічаюць фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў і ўлічваецца вопыт народнага выхавання, то павышаецца эфектыўнасць працэсу фарміравання нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў, таму

што пашыраюцца магчымасці прафесійнага ўдасканалення педагогаў, павышэння ўзроўню псіхалага-педагагічнай культуры бацькоў, далучэння педагогаў, бацькоў і дзяцей да каштоўнасцей нацыянальнай культуры; фарміруецца станоўчая ўстаноўка сям'і на ўзаемадзеянне са школай, у сям'і ствараюцца спрыяльныя ўмовы для фарміравання нацыянальнай самасвядомасці дзяцей.

Метадалагічную аснову даследавання складаюць філасофскія палажэнні аб свядомасці і самасвядомасці, нацыянальнай свядомасці і нацыянальнай самасвядомасці; аб узаемадзеянні як механізме, праз які адбываецца змяненне ўзаемадзеючых суб'ектаў; канцэпцыя ўзаемадзеяння выхаваўчых сіл у фарміраванні асобы. У даследаванні выкарыстоўваліся вывады псіхалага-педагагічнай навукі аб узроставых асаблівасцях развіцця падлеткаў. У якасці метадалагічных пасылак былі выкарыстаны палажэнні аб ролі грамадскіх зносін, сацыяльнага асяроддзя, культуры і іншых фактараў у фарміраванні асобы, яе свядомасці, каштоўнасцей арыентацый. Пры распрацоўцы тэмы даследавання выкарыстоўваліся дзяржаўныя дакументы па пытаннях адукацыі і выхавання ў Рэспубліцы Беларусь.

У працэсе даследавання былі выкарыстаны наступныя **метады**:

- тэарэтычныя метады: аналіз філасофскай, гістарычнай, псіхалага-педагагічнай, сацыялагічнай літаратуры па праблеме даследавання; мадэліраванне выхаваўчага працэсу; абагульненне, аналіз комплексна-мэтавых праграм школ, планаў выхаваўчай работы школ і пазашкольных устаноў;
- эмпірычныя метады: уключанае назіранне; анкетаванне падлеткаў, настаўнікаў, бацькоў; гутаркі з кіраўнікамі, настаўнікамі, выхавальнікамі школ і пазашкольных устаноў, кіраўнікамі органаў адукацыі, навучэнцамі і іх бацькамі; вивучэнне перадавога педагагічнага вопыту; выкарыстанне педагагічных сітуацый;
- педагагічны эксперымент;
- матэматычныя метады апрацоўкі вынікаў.

База даследавання - сярэднія школы №№ 20, 30 г. Магілёва, №№1, 4 г. Асіповічы, цэнтр выхаваўчай работы г. Асіповічы.

Навуковая навізна і тэарэтычная значнасць даследавання заключаецца ў комплексным разглядзе праблемы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці ва ўзаемасувязі філасофскага, сацыялагічнага, псіхалагічнага і педагагічнага аспектаў; абгрунтаванні змястоўнага аспекту фарміравання нацыянальнай самасвядомасці і ідэнтыфікацыі яе праяўлення ў дзяцей малодшага падлеткавага ўзросту; характэрнасці ўзроўня яе сфарміраванасці; распрацоўцы мадэлі сістэмы выхаваўчай работы, якая забяспечвае мэтанакіраванасць дзейнасці, адзінства выхаваўчага ўздзеяння школы і сям'і на асобу школьніка з улікам яе узроставых асаблівасцей, абгрунтаванні магчымасцей школьнікаў у іх самарэалізацыі; абгрунтаванні педага-

гічных умоў эфектыўнасці працэсу фарміравання нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў праз узаемадзеянне школы і сям'і.

Практычная (эканамічная, сацыяльная) значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў апрабаванні метадыкі ўзаемадзеяння школы і сям'і ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў; напрацоўцы эмпірычнага матэрыялу; распрацоўцы навукова-практычных рэкамендацый па ўдасканаленні працэсу фарміравання нацыянальнай самасвядомасці школьнікаў. Змешчаныя ў дысертацыі вывады і практычныя матэрыялы могуць быць выкарыстаны і выкарыстоўваюцца ў рабоце з класнымі кіраўнікамі, выхавальнікамі пазашкольных устаноў; у распрацоўцы і выкладанні курса педагогікі, метадыкі выхаваўчай работы; у матэрыялах лекцый, спецкурсаў, спецсемінараў у сістэме павышэння кваліфікацыі настаўнікаў; у працэсе далейшага даследавання праблемы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці.

Сацыяльная значнасць вынікаў вызначаецца тым, што абгрунтаваны аўтарам падыход да фарміравання нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў і атрыманая вынікі адкрываюць магчымасці ўдасканалення працэсу патрыятычнага выхавання падростаючага пакалення, вырашэння на новым узроўні актуальных пытанняў узаемадзеяння школы і сям'і, што станоўча ўплывае на якаснае змяненне асобных якасцей школьнікаў.

Верагоднасць вынікаў даследавання забяспечваецца метадалагічнай абгрунтаванасцю зыходных пазіцый аўтара; выкарыстаннем комплекснай метадыкі, адэкватнай задачам і прадмету даследавання; магчымасцю эксперыментальнай праверкі гіпотэзы; спалучэннем колькаснага і якаснага аналізу вынікаў.

Асноўныя палажэнні, якія выносяцца на абарону:

1. Нацыянальная самасвядомасць малодшых падлеткаў як складанае структурнае, дынамічнае ўтварэнне характарызуецца ўсведамленнем прыналежнасці да пэўнай нацыянальнай супольнасці, ступенню авалодання ведамі аб роднай краіне, яе культурна-гістарычнай спадчыне; характарам праяўлення эмоцый, пачуццяў, перажыванняў; імкненнем і гатоўнасцю да актыўнай рэалізацыі творчых здольнасцей асобы, яе духоўных сіл у розных сферах дзейнасці на карысць Радзіме.

2. Умовы эфектыўнасці фарміравання нацыянальнай самасвядомасці заключаюць:

- 1) умовы эфектыўнасці фарміравання нацыянальнай самасвядомасці як састаўляючай цэласнага выхаваўчага працэсу;
- 2) умовы эфектыўнага ўзаемадзеяння школы і сям'і ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў.

3. Эфектыўнасць выхаваўчай работы, накіраванай на фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці, у значнай ступені вызначаецца ўзроўнем узае-

мадзееяння школы і сям'і і магчымасцямі аптымізацыі гэтага ўзаемадзеяння сродкамі распрацаванай мадэлі сістэмы выхаваўчай работы.

Асабісты ўклад саіскальніка заключаецца ў распрацоўцы праграмы і методыкі даследавання; правядзенні вопытна-эксперыментальнай работы ў сярэдніх школах г.Магілёва і Магілёўскай вобласці; стварэнні і ўкараненні ў практыку сістэмы работы па фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці малодшых падлеткаў праз узаемадзеянне школы і сям'і; стварэнні вучэбна-метадычных матэрыялаў і дапаможнікаў для студэнтаў, настаўнікаў, выкладчыкаў.

Апрабаваныя вынікі даследавання. Дысертацыя абмяркоўвалася на пасяджэннях кафедры педагогікі Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. Асноўныя навуковыя вывады і практычныя рэкамендацыі дасладаліся: на канферэнцыі "Шляхі і сродкі ўдасканалення падрыхтоўкі педагогічных кадраў" (г.Магілёў, 1993); рэспубліканскіх навукова-практычных канферэнцыях "Воспитание молодежи в духе гражданственности, патриотизма и готовности к службе в армии Республики Беларусь" (г.Минск, 1995); "Содержание педагогического образования в Республике Беларусь" (г.Могилев, 1995); міжнародных навукова-практычных канферэнцыях "Теория и практика воспитательной работы в высших учебных заведениях" (г.Горки, 1997) "Наследие А.С.Макаренко и проблемы реформирования современной системы образования" (г.Минск, 1998).

Апублікаванасць вынікаў. Матэрыялы даследавання знайшлі адлюстраванне ў 11 публікацыях аўтара, у тым ліку ў матэрыялах навуковых канферэнцый – 5 ; у часопісе "Народная асвета" – 1; у зборніках навуковых даследаванняў – 3 ; у навуковых метадычных дапаможніках – 2 (у тым ліку 1 у сааўтарстве). Агульны аб'ём публікацый 102 старонкі.

Структура і аб'ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы, дзвюх глаў, заключэння, спісу выкарыстаных крыніц. Аб'ём дысертацыі складае 118 старонак, у тым ліку 13 старонак з'ямае спіс выкарыстаных крыніц. У ёй змяшчаецца 15 табліц і 3 малюнкi. Спіс выкарыстаных крыніц уключае ў сябе 230 найменняў.